

Makale Geliş | Received: 08.01.2025
Makale Kabul | Accepted: 10.01.2025
DOI: 10.18795/gumusmaviatlas.1615657

Seda ÖZSOY SOMUNCUOĞLU

Prof. Dr. | Prof. Dr.

Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Gümüşhane-TÜRKİYE
Gümüşhane University, Faculty of Letters, Department of Philosophy, Gümüşhane-TURKIYE
ORCID: 0000-0002-2473-4258
sedazsy@yahoo.com.tr

“Ne Olsa Uyar!” İlkesini Savunmak Bilim Düşmanlığı Mıdır?: *Yönteme Karşı* ve *Özgür Toplumda Bilim* Eserleri Bağlamında Bir Soruşturma

Öz

İlk olarak Avrupa’da gündeme gelen ve yeni olguların gözlemlenmesi, ölçülmesi, gözlem sonuçlarının sınanması için yeni araçlardan yararlanılmasıyla bilimsel yöntem bağlamında şekillenen “Bilimsel Devrim” dönemini takiben bilim olan ile bilim olmayanı birbirinden ayırmak adına çeşitli standartların tespit edilmesi, başlıca tartışma konularından birini oluşturmuştur. Tarihsel süreç içinde bu durum, “sınırlandırma sorunu” olarak bilinen epistemolojik meseleyi ortaya çıkarmış ve bunu, çözüme kavuşturulması gereken önemli bir problem hâline getirmiştir. Bu eksende gelişen tartışmalara dâhil olan ve farklı bir yaklaşım tarzı sunan düşünürlerden biri ise Paul K. Feyerabend’dir. “Anarşist”, “dadaist” ve hatta “akademik felsefenin Salvador Dali’si ve bilimin en büyük düşmanı” şeklindeki nitelemelerle tanımlanan Paul K. Feyerabend, aslında bilimin başka alanlardan üstün olmasını mümkün kılacak herhangi bir yanının olmadığını; standart, kural, kriter veya yöntemin tekil değil, çoğul olduğunu savunarak alması bilimsel yapma geleneklerinin oluşturulabileceğini ileri sürer. Rasyonelliğin her türlü bilgi veya geleneğin meşruiyet kazanmasında etkin olan evrensel bir ölçüt olarak kabul edilmesine karşı çıkan düşünür, bilginin nesnellik standardına ve nicel mülâhazalara dayanması gerektiği fikrine katılmadığını belirtir. Peki bu yaklaşım tarzı onu “bilim düşmanı” olarak etiketlemeyi olanaklı hâle getirir mi? Yoksa “Ne olsa uyar!” ilkesi, kuramsal anarşizm kavrayışı ve bilimsel yöntemlerin çoğulculuğuna yapılan vurgu, bilimin insani ve özgürleştirici yönlerinin baskılanmasına yönelik bir meydan okuma mıdır? Bu sorularla bağlantısında makalede, düşünürün *Yönteme Karşı* ve *Özgür Toplumda Bilim* adlı eserlerine başvurularak nasıl bir bilim anlayışına sahip olduğu irdelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Feyerabend, Kuramsal anarşizm, Bilim düşmanlığı, Ne olsa uyar.

Is Defending the Principle of “Anything Goes!” Being Enemy of Science?: An Investigation in the Context of *Against Method* and *Science in a Free Society*

Abstract

Following the “Scientific Revolution” period, which first came to the fore in Europe and was shaped in the context of the scientific method by the use of new tools to observe and measure new phenomena and to test the results of observations, the determination of various standards to distinguish between science and non-science has constituted one of the main topics of discussion. In the historical process, this situation has given rise to the epistemological issue known as the “demarcation problem” and made it an important issue to be resolved. One of the philosophers who participated in the discussions that developed on this axis and offered a different approach was Paul K. Feyerabend. Paul K. Feyerabend, who is described as “anarchist”, “dadaist,” and even “the Salvador Dali of academic philosophy and the worst enemy of science”, argues that there is nothing in science that would make it superior to other fields, that standards, rules, criteria, or methods are not singular but plural, and that alternative traditions of doing science can be created. He opposes the acceptance of rationality as a universal criterion that is effective in legitimizing all kinds of knowledge or tradition, and states that he does not agree with the idea that knowledge should be based on the standard of objectivity and quantitative considerations. So, does this approach make it possible to label him as an “enemy of science”? Or is the principle of “Anything goes!”, the concept of theoretical anarchism, and the emphasis on pluralism of scientific methods a challenge to the suppression of the humane and liberating aspects of science? In connection with these questions, the article will attempt to examine the thinker's understanding of science by referring to his works *Against Method* and *Science in a Free Society*.

Keywords: Feyerabend, Theoretical anarchism, Enemy of science, Anything goes.

Giriş

Tek bir dünya vardır, hepimiz orda yaşarız; dolayısıyla şeylerin nasıl bir arada durduğunu öğrensek iyi olur.

Paul K. Feyerabend, *Bilimin Tiranlığı*

Bilimin tanımlanması ve ilerlemesinin açıklanması, bir önermeyi bilimsel kılan unsurların ve bilimsel bilginin özelliklerinin belirlenmesi epistemolojinin temel soru(n)larını işaret eder. Bunlarla bağlantısında “Bilimsel Devrim” nitelemesiyle karşılanan dönemi takiben bilim olan ile bilim olmayanı birbirinden ayırmak adına standart ölçütlerin tespiti başlıca tartışma konularından birini oluşturur. Bu durumda bilim felsefesinin merkezi meselelerinden olan deneysel bilimi matematik, mantık ve metafizik gibi alanlara ait dizgelerden ayıran kıstasların bulunmasını gerektiren “sınırlandırma sorunu” karşımıza çıkar. Tarihsel süreçte bunun çözümüne ilişkin farklı yaklaşımların geliştirildiği görülür. Özellikle 1900’lerin ilk yıllarından itibaren Viyana Çevresi’ne mensup düşünürlerin (Moritz Schlick, Rudolf Carnap, Herbert Feigl, Philipp Frank, Kurt Gödel, Hans Hahn, Olga Hahn, Otto Neurath, Victor Kraft ve Friedrich Waismann gibi isimler başta olmak üzere) formüle ettiği mantıksal pozitivizmin evrensel ve nesnel bir kavrayış tarzıyla bilimde ilerlemeyi olanaklı hâle getirmeye yönelik önerileri dikkat çekicidir. “Bilimsel dünya görüşü” ekseninde “birleşik bilim (unified science)” idealine koşut olarak felsefeyi ve bilimi metafizikten arındırmaya çalışan düşünürler, rijit bir bilimcilik tavrıyla sonuçlandığı iddia edilen görüşler ileri sürer. Mantıksal pozitivistlere göre doğrulanamayan önermeler anlamsızdır, bilgi içeriğinden yoksundur. Onlar açısından formel ve içeriksiz önermeleri ampirik olanlardan ayırt etmeyi mümkün kılan tek yol “doğrulanabilirlik (verification)” ilkesinden geçer.

“Bir önermenin anlamı, doğrulama yöntemidir” ifadesinde kimlik bulan doğrulanabilirlik, herhangi bir önermenin doğru kabul edilmesinin ne anlama geldiği hakkındaki sorgulamanın karşılığıdır. Bu bağlamda metafiziği reddetme kararlılığında olan mantıksal pozitivistler, olgulara ilişkin problemlerin yalnızca deneysel yöntemlerle çözülebileceğini savunur. Geçerli bilginin deney ve gözleme dayandığını, sosyal bilimlerin de doğa bilimleri gibi kesin doğrular üretebileceğini ileri süren pozitivistlerden köken alan mantıksal pozitivizm; dil, anlam ve doğruluk arasındaki ilişkiye odaklanır. Buradan hareketle bilim felsefesinin gelişim seyri izlendiğinde söz konusu görüşlerin geniş bir taraftar kitlesince benimsediği kadar eleştirilerin hedefi olduğu da belirginlik kazanır. Mantıksal pozitivistlerin yaklaşım tarzını eleştiren düşünürlerden biri de Paul K. Feyerabend’dir.

Feyerabend, epistemolojik yaklaşımını serimlemeden önce Viyana Çevresi düşünürleri ve onları eleştirenler tarafından öne sürülen bilimsel argümanlarda bulunan boşlukları işaret ederek işe koyulur. Doğrulama ilkesini merkeze koyan mantıksal pozitivistlerin görüşlerini değerlendiren Feyerabend, kuramların her zaman onların savunduğu gibi somut gerçeklerden kaynaklanmadığını; deney ve gözleme dayalı bilginin insanın sahip olduğu en güvenilir kaynak olmadığını ifade eder. Bu bağlamda bilim de birçok gelenekten sadece biridir ve bilimsel olmayan unsurlarla iç içedir. Ona göre, bilim olanı bilim olmayandan ayırmak yapay bir işlemdir ve bu, bilimin başarısını olumsuz bir şekilde etkiler. Feyerabend, standart ölçütlerin ve bütün alanları yönlendiren tek bir yöntemin geçersizliğine ilişkin görüşlerini *Yönteme Karşı (Against Method, 1975)* adlı eserinde detaylandırır. Başlangıçta sıkı bir mantıksal pozitivist olan fakat zamanla görüşlerini değiştiren düşünür, Imre Lakatos’un 1974 yılında ölmesi üzerine yarım kaldığını söylediği bu eserinde bilimsel yöntem tartışmalarına bir son vermeyi amaçlar. Çünkü ona göre bilimin tek bir yöntemi yoktur.

Bu çalışmada Feyerabend’in nasıl bir bilim anlayışına sahip olduğu ve bilimsel yöntem meselesini ne şekilde değerlendiği incelemeye tabi tutulacaktır. Onun “Ne olsa uyar! (Anything goes!)” ifadesiyle ne anlatmak istediği ve bu ilkenin ya da bir tür ilkesizliğin -herhangi bir ilkeye

bağlı kalmama durumunu belirtmek üzere- bilim düşmanı¹ suçlamasını hak edip etmediği irdelenecektir. Bunun için de özellikle düşünürün *Yönteme Karşı* ve *Özgür Toplumda Bilim* (*Science in a Free Society*, 1978) adlı eserlerine başvurulacaktır.

Feyerabend’in Bilim Anlayışı: Kuramsal Anarşizm

“Bilim nedir?” sorusundan hareketle yürürlükteki bilim imgesine sert eleştiriler yönelterek farklı bir kavrayış ortaya koyan Feyerabend, “Bilimsel Devrim” neticesinde ortaya çıkan ve neredeyse bütün bilim ve teknoloji kurumlarında uygulanan “Birinci Dünya Bilimi”nin, bir ideoloji gibi benimsenen “akılcılık” eşliğinde standart bir biçimde üretildiğini ve diğer bütün gelenekleri sistemin dışına iterek beyinlerimizi bombardıman ettiğini söyler. Bu da insanı, doğayı ve evreni anlamak amacıyla sadece aklı merkeze yerleştiren metodolojik reçetelerle gerçekleştirilir ki aslında -*Yönteme Karşı*’da savlandığı üzere- bilimsel ilerlemenin sağlanması bunlara bağlı değildir (Feyerabend, 2017a, s. 7-8). Bilimsel araştırma, miras alınan bir dizi toplumsal, tarihsel ve kültürel olasılıklar içinde ilerler (Kidd, 2023, p. 10). Buna koşut olarak bilim, gelişmesine ve uygulanmasına olanak tanıdığı şartlara göre şekillenir. Batı’daki “Birinci Dünya Bilimi” daha iyi bir anlayış ve herkes için daha iyi bir yaşam üretmesinden dolayı değil, daha iyi silahlar imal ettiği için üstünlük kazanmıştır. Ayrıca Batı biliminin uygulanmasında fırsatçılığın, başka bir söyleyişle farklı kültürlerden işe yarayan öğelerin alınmasının ve diğerlerinin ise dışarda bırakılmasının önemli bir payı vardır. Bu nedenle Batı’nın söz konusu bakış açısına uygun olmadığı için reddedilen yeni bir bilim yapma biçimi meydana getirmek ve “Üçüncü Dünya Bilimi” inşa etmek mümkün gözükmemektedir. Çünkü “bilim yapma geleneği, kültürle yakından bağlantılıdır” ve bilimin tanımlanmasının, uygulanmasının ve ilerletilmesinin pek çok yolu bulunmaktadır. Söz konusu yollar, güçlü ve zayıf yanlara sahiptir ve “her kültürün/her ulusun kendi özel ihtiyaçlarına uygun bir tarz belirleyebileceği” kabul edilmelidir. Feyerabend’e göre ilk aşamada yapılması zaruri olan “Birinci Dünya Bilimi”nin fikirlerini insanlığa dayatan siyasi ve ekonomik güçleri bertaraf etmek ya da en azından evcilleştirmektir (Feyerabend, 2017a, s. 10).

Bilim herhangi bir yardım almadan kendi ayakları üzerinde durabilecek bir yapıya sahiptir ve bilimsel olmadığı ileri sürülen usuller de ona eklenilebilir. Bütün ideolojilerden bağımsız olması gereken bilim; din, sanat, astroloji gibi alanlardan biridir ve bundan dolayı onun üstün olmasını sağlayacak herhangi bir ölçüt ya da yöntem gerekli değildir. Bu anlamda bilim esasen anarşist bir teşebbüstür: Kuramsal anarşizm, yasa ve düzen öngören alternatiflerinden daha insancıldır ve ilerlemeyi daha çok teşvik eder (Feyerabend, 2017a, s. 35). Kuramsal anarşizm, metodolojik çoğulculuk bağlamında sınırlandırmalara karşı çıkar. O hâlde katı kurallar tarafından bir arada tutulan ve belli bir ölçüde başarılı da olan bir gelenek yaratmak yerine insanın özgürlüğünü artırma, yaşanmaya değer bir dünya kurma ve doğanın sırlarını keşfetme adına tüm evrensel standartların ve geleneklerin reddedilmesi önceliklidir. Çünkü keşfetmek için yöneldiğimiz dünya, bilinmeyen bir varlık alanıdır ve kısıtlı reçetelerle anlaşılamaz. Diğer yandan bilim eğitimi de insancıl bir tavırla bağdaşmadığı için işlevsel değildir (Feyerabend, 2017a, s. 38-39). Bu doğrultuda ne kadar makul görünürse görünsün, bilgikuramsal temeli ne denli sağlam olursa olsun ihlal edilmemiş tek bir kuralın olmadığı görülmelidir. Bilim tarihi ve bilim felsefesindeki örneklerle bakılarak (Antikçağ’da atomculuğun icadı, Kopernik Devrimi, modern atomculuğun yükselişi, ışığın dalga kuramının ortaya çıkışı gibi) bilimsel gelişmelerin yalnızca bazı düşünürlerin bazı metodolojik kurallarla sınırlandırıldıklarını anlamaları ve bu kuralları çiğnemeleri sonucunda oluştuğunun farkına varılmalıdır (Feyerabend, 2017a, s. 42).

Hâl böyle olunca sabit bir yöntem veya sabit bir aklilik kuramı düşüncesi yerine tarihin sağladığı zengin malzemeyi “açıklık, kesinlik, nesnellik ve gerçeklik” gibi terimlerle

¹ Feyerabend, “akademik felsefenin Salvador Dalí’si ve şu anda bilimin en büyük düşmanı” olarak anılmıştır (Theocharis & Psimopoulos, 1987, p. 596).

fakirleştirmeden tüm şartlar altında ve insani gelişmenin her evresinde savunulabilecek tek ilke şudur: “Ne olsa uyar!” (Feyerabend, 2017a, s. 47). Bu bağlamda düşünürün öne sürdüğü ilke dolayımında bilimsel standartlara bir alması şeklinde kurguladığı kuramsal anarşizm, “en gelişmiş, görünüşte en güvenilir kuramların bile sarsılabilir olduğunu” belirginleştirir.

Feyerabend’e göre bilimde gözlemlenen ilerlemeler, mevcut bilimsel yöntemlerin ihlal edilmesiyle gerçekleşmiştir ki bu da anarşist bir yaklaşım tarzının gerekliliğini göstermektedir. Ancak burada kuramsal anarşizmin, şüphecilikten ve siyasal (dinsel) anarşizmden farklı olduğu da vurgulanmalıdır. Şüpheli, her görüşü ya aynı oranda iyi ya da aynı oranda kötü diye sınıflandırırken ya da hiçbir şekilde buna benzer bir yargıya ulaşmazken kuramsal anarşist en banal ya da en taşkın iddiayı savunmakta herhangi bir sakınca görmez. Siyasal anarşist, belirli bir yaşam biçimini ortadan kaldırmak isterken kuramsal anarşist, aynı yaşam biçimini belki de savunmak ister, çünkü hiçbir kuruma ve ideolojiye daima sadık kalmaz (Feyerabend, 2007, s. 25). Düşünür açısından kuramsal anarşizm, bilginin oluşma sürecinde herkesin sesini yükseltmesi anlamına gelir. Bu durumda bilgi artık dar bir entelektüel çevrenin ürünü olmayacak, toplumun her bir ferdinden izler taşıyacaktır. Aslında Feyerabend, siyasal anarşistten çok bir dadacıya benzetilebilir. Dadacılığın temeli; aklın ve karşı-aklın, anlamın ve anlamsızlığın, belli bir amaç sonucu ve rastgele oluşun, bilinçliliğin ve bilinçsizliğin (buna insancılığı ve karşı-insancılığı da ekleyelim) bir bütünün zorunlu parçaları olduğunun anlaşılmasına dayanır. Dadacının, onun gibi hiçbir programı yoktur, üstelik programların karşısındadır (Feyerabend, 2007, s. 25). Bunlarla bağlantısında “Ne olsa uyar!” ilkesi meşruiyet kazanır.

Söz konusu ilke, bilimsel araştırma sürecinde işe koşulan kurallara direnen karşı-kuralların sonuçlarına göre somutlaşır. Bilindiği üzere kuramların başarısı deneylerle ölçülür ve ulaşılan veriler ile uyumluluk, kuramı güçlendirirken; herhangi bir uyumsuzluk kuramı tehlikeye atar. Doğrulama işleminin önemli bir parçası olan kuralların zıttı olan karşı-kurallar ise yerleşik kuramlarla uyumsuz varsayımlar icat edilmesini, başka bir deyişle tümevarıma karşıt bir yolla ilerlenilmesini salık verir. Böylece mevcut görüşlerin deneysel içeriğini en yüksek düzeye çıkarmak ve onları açık ve net olarak anlamak isteyen bir bilim insanı, farklı fikirleri de değerli görerek çoğulcu bir metodoloji benimsemelidir (Feyerabend, 2017a, s. 49). Bunun için asli koşul, olgulara kutsallık atfetmek yerine nesnel bilgiye ulaşmak adına fikir çeşitliliğini gözetmektir. Ancak çeşitliliği teşvik eden bir yöntem insancıl görüşle bağdaşır. Eski veya saçma olup olmadıklarına bakılmaksızın dikkate alınan her düşünce bilгимizi geliştirecek olan çeşitliliğin birer parçasıdır. Kavramların ve metafizik görüşlerin çoğulluğu, yalnızca metodoloji için önemli değildir, aynı zamanda insancıl bir bakışın da bileşenlerini oluşturur (Feyerabend, 2017a, s. 71). Bu bağlamda bilimlerin tamamı, ayrı araştırma nesneleri, amaçları ve ilgi alanları olduğundan bir dizi bilimsel yönteme başvurur. Ancak bilimsel yönteme yapılan her bir atıf, laboratuvarı veya sahada bulunan şeylerin gerçekliğini çarpıtır. Bu nedenle hem bilimler hakkında betimleyici ve tarihsel bir olgu olarak hem de normatif bir ideal olarak metodolojik çoğulculuğun üzerinde durulur. Bilimsel yöntem, çoğulculuğun olası boyutlarından biridir. Anarşist bir bilim, aşırı dramatik gibi gözükse de çok sayıda amaç, değer, yöntem, kuram ve akıl yürütme tarzıyla karakterize edildiğinden epistemik çıkarılarımızla örtüşen bir idealdir (Kidd, 2023, p. 7). Yine bilim tarihinden sağlanan veriler, reddedilen görüşlerin arka planında çeşitlilik ve çoğulculuk fikirlerini destekleyen farklı bileşenlerin varlığını ispatlamaktadır. Aristoteles ve Batlamyus’tan çok önce Aristarkus ve Hipparkos tarafından ileri sürülen fakat kabul görmeyen Dünya’nın hareketine ilişkin argümanlar, bilim tarihinin tozlu raflarından Kopernik tarafından indirilmiş ve uzun yıllar boyunca egemen olan geosentrik evren modelinin yerini heliosentrik evren modeli almıştır. Burada dikkat edilmesi gereken Kopernik, Bruno ve Galilei gibi bilim insanlarının ve takip eden yıllarda özellikle Newton’un yıldız falı ve simya kitapları hakkında yaptıkları incelemelerin de bilime yönelik yaklaşım tarzlarını şekillendiren unsurlar arasında önemli bir yeri olduğudur. Buna koşutlukla

bilim felsefecileri, mantıkçılar ve bilim insanları tarafından akla yüklenen üstünlük de dayanaksız kalacaktır. Feyerabend’in ifadelerine başvuracak olursak:

Ne bilim ne de akıllık, evrensel üstünlük ölçüleridir. Bunlar kendi tarihsel kökenlerinden habersiz tikel geleneklerdir (...) Hayır, bilim kutsal değildir. Sadece var olması, hayran olunması ve sonuç alması, onu bir mükemmellik ölçüsü yapmaya yetmez. Modern bilim, eski görüşlere ve bizzat akılcılığa karşı yükseltilmiş genel itirazlardan sökün etti, bilgi meseleleri de dâhil olmak üzere her türlü işin yürütülmesinde belirli genel kurallar ve standartlar bulunduğu düşüncesi sağduyuya karşı yükseltilmiş genel itirazlardan sökün etti (...) En katı bilimsel olguların bile onları birer olgu yapan değerleri boşa çıkaracak birtakım kararlarla ve/veya onların yerine farklı türde olgular koyacak bir araştırmayla tepetaklak gidebileceğini gördük. Bilimi desteklemek için kullanılabilecek her şey, ona karşı da kullanılabilir. Nasıl fiziksel ölçüm araçlarımız bir fiziksel bölgeden (bir tarihsel dönemden) diğerine değişiyor ve değişmesi gerekiyorsa gerçekliği görünüşten ayıran (kültürel) ölçüm araçları da bir kültürden diğerine veya bir tarihsel evreden diğerine değişir ve değişmelidir (Feyerabend, 2017a, s. 290-320).

Bu değişim sürecinde bilim insanlarının nasıl yol almaları gerektiği ise öncelikli ve önemli bir husus olarak karşımıza çıkar. Feyerabend, bununla ilgili görüşlerini aktarırken kendisi gibi post-pozitivist bilim felsefesinin öncülerinden olan ve yaklaşım tarzını sunarken bilimsel rasyonalite konusunu bilim topluluğuna yönlendiren Thomas S. Kuhn ile bir hesaplaşmaya girer. Böylelikle “bilimin metodolojik yönergelerle mi yoksa değer yargılarından bağımsız basit betimlemelerle mi ilerletileceği” sorusu gündeme gelir. Feyerabend açısından Kuhn’un yazıları, soruya net bir karşılık sağlayamayacak şekilde muğlaktır. Ancak Kuhn ve üzerinde etkiye bulunduğu okurları için bunun reçetesi, her türlü eleştiriyi kısıtlamak, kapsamlı kuramların sayısını bire indirmek ve paradigması bu tek kuram olan bir olağan bilim yaratmaktır. Bu durumda öğrencilerin farklı hatlar üzerinde spekülasyon düşünceleri önlenmeli, memnuniyetsiz meslektaşların uyumlu olmaları ve ciddi çalışmalar yapmaları sağlanmalıdır (Feyerabend, 2017b, s. 249). Peki Kuhn’un niyeti bir grupla özdeşleşmek yönünde sürekli artan ihtiyacın tarihsel-bilimsel gerekçesini temellendirmek midir? Bu yaklaşım tarzıyla Kuhn, bir yandan tıpkı diğer pek çok kişi gibi keyfi ve öznel saydığı değer yargılarına sağlam, nesnel ve tarihsel bir zemin oluşturmayı amaçlarken diğer yandan da kaçabileceği güvenli ve ikinci bir hattı elinde tutmayı istemektedir. Hatırlanacağı üzere Kuhn, bilimsel bir probleme çözüm üretme niteliğini taşıyan bir model veya örnek olarak kabul edilen paradigmaya² bağlılık üzerinden şekillenen olağan bilim dönemi; paradigmanın yetersiz kalmasıyla ortaya çıkan bunalım süreci ve paradigma değişimini gerektiren ve bu yolla gerçekleşen bir bilimsel devrim aşaması ile karakterize olan bir bilim imgesinden söz eder. Bilimsel gelişme, olağan bilim döneminin ardından meydana gelen devrimlerle gerçekleşir. Olağan bilim dönemi, tek bir paradigmanın işlev üstlenmesi bakımından tekçidir. Buna koşutlukla bilimsel etkinlikleri diğerlerinden *de facto* ayıran unsur bir bulmaca çözme geleneğinin varlığıdır. Olağan bir araştırma sürecinde pek çok karmaşık bulmacanın çözümü şarttır ancak bu aşamada karşılaşılan güçlükler devrimlere yol açar ki bunlar çoğulcudur.

Her fırsatta çoğulculuğun önemini vurgulayan Feyerabend’in alternatiflerin çoğalmasının daha arzu edilir olduğu yönündeki ısrarı, mezkûr görüşlere karşıt bir biçimde çoğulculuğun insanların yeteneklerinin gelişmesine katkıda bulunacağına yönelik inancından ileri gelir. Oysa Kuhn, bilim insanının tek bir paradigmaya bağlanmasını öngörerek dar görüşlülüğe hapsolmuştur (Tambolo, 2015, p. 36). Kuhn bilimsel ilerleme ile ilgili düşüncelerini temellendirirken bilimin amacını ve bu amaç için kullanılacak araçları tartışmayı ihmal etmiş gözükmektedir. Bu bağlamda

² Paradigma, “bilim camiasına belirli bir süre için model sağlayan, örnek sorular ve çözümler temin eden, evrensel olarak kabul edilmiş bilimsel başarılar” ya da “geniş bir düşünsel çerçeve, model veya motif” gibi farklı şekillerde tanımlanmıştır. Konuya ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Kuhn, T. S. (1995). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*. (N. Kuyaş, Çev.). Alan Yayıncılık.

çoğulculuğun tekçilikten (örneğin Kuhn’un normal bilimi) daha iyi olduğu belirginleşir çünkü çoğulculuk mevcut inançları yalnızca ampirik kanıtlarla karşılaştırmaktan çok daha sert test etme araçları sağlar (Oberheim, 2016, p. 20).

Feyerabend’e göre bilgi yaratma girişiminin, araştırmacının önemli olanı önemsizden ayırmasına olanak veren ve ona hangi alanlarda araştırma yaparsa daha kazançlı çıkacağını gösteren bir bakış açısına, diğer bir ifadeyle rehberliğe gereksinimi vardır. Kuhn ise kuramsal sayıltıların kullanılmasını değil, ötekilerini dışlayacak düzeyde belli bir grup düşüncenin seçilmesini ve tek bir bakış açısıyla saplantılı bir biçimde ilgilenilmesini savunur (Feyerabend, 2017b, s. 252). Kuhn, bilim insanlarının en başta kendilerini sınırlandırdıkları paradigmanın sonunda yıkılacağına inandığı için böyle bir yol izlemektedir. Ancak devrimlerin daha iyi sonuçlar doğuracağına dair bu inanç temelsizdir. Çünkü Kuhn’un adlandırmasıyla bu “geşalt değişimi”, devrim öncesi ve sonrası paradigmalar eşölçülemez olduklarından her zaman iyi bir şekilde sonuçlanmaz. Feyerabend bu noktada, bir dizi kuram arasından en verimli sonuçlara götürmeyi vaat eden kuramın seçilmesini ve karşılaştığı güçlükler önemli olsa bile o tek kurama bağlı kalınmasını öngören sebat ilkesini (principle of tenacity) ortaya atar. Bu ilke, çeşitli sınamalarla uyumsuz sonuçlar meydana çıkarsa da mevcut kuramın geliştirilebilir/iyileştirilebilir olduğu hakkında ısrarcı davranmaktır (Feyerabend, 2017b, s. 255). Düşünün, bilim insanlarının zorluklara rağmen kuramlara az ya da çok dogmatik bir şekilde bağlı kalmaları gerektiğine dair ileri sürdüğü bu ilke, yanlışlanmış kuramları ortadan kaldırmama yönündeki bir araştırma stratejisini haklı çıkarmak için kullanılır. Bununla bağlantısında bilimsel ilerlemeye yönelik yararı bakımından asıl izlenmesi gereken çoğalma ilkesi (principle of proliferation) olmalıdır. Amaç, paradigmaların değişmesi ise bilim insanları, çoğalma ilkesini kabul etmeye hazır bulunmalıdır. Çünkü bu ilke, karşıt kuramların varlığının bilimsel devrimlere nasıl yol açtığını ve bilimsel ilerlemeyi nasıl sağladığını açıklayan bir mekanizma sunar (Bschor, 2015, p. 25).

Şu hâlde Kuhn’un gündeme getirdiği; “alternatiflerin yardımı olmaksızın kuramların çürütülemeyeceği”, “çoğalmanın, paradigmaların yıkılmasında tarihsel bir rol oynayacağı” ve “bir paradigmanın tarihinde anomalilerin her zaman bulunacağı” argümanları geçersizleşir.³ Çünkü sebat ve çoğalma arasındaki etkileşim sayesinde bilimin gelişmesi mümkündür. Bu gelişmeyi sağlayan bulmaca çözme etkinliği değil, sebatla benimsenen çok çeşitli görüşlerin karşılıklı olarak birbirini etkilemesidir. Eski ve tanıdık paradigmaların yıkılmasına yol açan da yeni fikirlerin bulunması ve rekabet içinde hak etikleri yeri almalarının sağlanması girişimidir. Dahası “hakikat arayışı” ve “insanlığın en yüksek hedefi” gibi ifadelerle yüceltilen bilim, ele alınması ihmal edilen amacının bir parçası olan “tek tek bireyler olarak insanların mutlulukları ve özgürlüklerinin ne kadar arttığı” sorusunun sorulmasını da engeller. Hâlbuki ilerleme her zaman yerleşik ve kökleşmiş yaşam biçimlerinin rağbet görmeyen ve henüz kökleşmemiş değerler ile sorgulanmasıyla başarılmış ve insan, kendisini korkudan ve sorgulanmayan sistemlerin tiranlığından bu şekilde kurtarmıştır (Feyerabend, 2017b, s. 260-261).

Bu noktada Imre Lakatos da “bilim tarihinin, rekabet hâlindeki paradigmaların tarihi şeklinde değerlendirildiğini ve çoğulcu kuramsallığın tekçi kuramsallıktan daha iyi olduğunu” vurgulayarak Feyerabend’i açıkça destekler (Lakatos, 2014, s. 120-121). Feyerabend için bilim,

³ Kuhn’un öne sürdüğü üzere etkili bir çürütme sonucu devrilmelerine kadar on yıllar hatta yüzyıllar boyunca kuramların kusursuz oldukları düşüncesi, bir efsaneden ibarettir. Feyerabend, bunun nasıl böyle olduğunu bilim tarihinden seçtiği örneklerle açıklamaya çalışır. Ona göre, geçen yüzyılda birbiriyle geçimsiz olan en az üç farklı paradigma aynı anda yürürlükte kalmıştır: 1. Astronomide, kinetik kuramında, elektrodinamik için faydalı olan mekanik modellerde ve özellikle tıp olmak üzere biyoloji bilimlerinde anlatım bulan mekanik bakış açısı; 2. Sonunda mekanik ile çeliştiği ortaya çıkan bağımsız ve fenomenolojik bir ısı kuramının icadıyla bağlantılı bakış açısı; 3. Faraday’ın ve Maxwell’in elektrodinamiğinde örtük olarak bulunan ve Hertz tarafından geliştirilip mekanik eşlikçilerinden kurtarılan bakış açısı. Bu farklı paradigmalar bağımsız değildi ve klasik fiziğin çöküşüne neden olan bunların etkin etkileşimiydi (Feyerabend, 2017b, s. 259).

olağan dönemler ile çoğalma dönemlerinin zaman sırasına göre art arda gelmesi değildir; söz konusu dönemlerin yan yana bulunuşudur. Düşünür Lakatos’un modeli ile uyumlu bir şekilde doğru ilişkinin bir eşzamanlılık ve etkileşim içerdiğini belirtir (Feyerabend, 2017b, s. 265). Ancak Feyerabend, Kuhn’un kuramları ile Lakatos’un araştırma programlarını birbirinden ayırmaktan yana olmadığını altını çizerek Kuhn’un öngördüğü katı kurallar ve Lakatos’un katı çekirdeği arasında bir benzerlik olduğunu söyler ve bunu eleştirir. Ayrıca düşünürün eleştirilerinin, Karl R. Popper’ı da bağladığı hatırlanmalıdır.⁴

Bilindiği üzere bilimsel yöntem meselesinin ana hatları yirminci yüzyılın başlarında Popper tarafından formüle edilmiştir. Popper, bilim insanına, önermeler ya da önermeler dizgesi ileri sürme ve bunları sistemli bir biçimde sınama görevini yükler. Bilimsel araştırma mantığı ya da bilgi mantığı ise görgül-bilimsel araştırma yöntemini mantıksal olarak çözümleme işlevini yerine getirmelidir (Popper, 2017, s. 51). Bilime sınır çizme işi de bir kuramın bilimsel olarak nitelendirilebilir oluşuyla ya da bu niteliği belirleyebilecek bir ölçütün varlığıyla ilgilidir. Bu ölçüt, yanlışlanabilirliktir ve yanlışlanabilen kuramların bilimsel olma niteliği haizdir. Ancak Feyerabend, Popper’ı “naif yanlışlamacı” -Lakatos’a atıfla- olarak görür çünkü hiçbir kuram, alanındaki tüm olgularla uyuşmazken hatta deney ve gözlem verileriyle örtüşmeyen kuramlar mevcutken tek bir yanlışlamanın kuramı yerle bir etmesi naif yanlışlamacılara ait bir fikirdir. Bu bağlamda Feyerabend bu tür genel yöntem kurallarına itiraz ederek her alana uygulanabilen bir ölçüt, her olguya birebir uyum gösteren bir kuram ve doğru bilgiye ulaşmamızı sağlayan biricik yöntemin varlığından söz etmenin olanaksız olduğunu aktarır. O hâlde “Bir kuram deneyle sınanmalı ve kabul edilmiş temel önermelerle çelişiyorsa reddedilmelidir.” şeklinde ortaya konan metodolojik talep nasıl karşılanmalıdır? Kuramların bilinen olgularla uyuma sokulabileceği üzerine kurulu olan ve erişilen uyum derecesini bir değerlendirme ilkesi olarak kullanan çeşitli doğrulama ve pekiştirme kuramlarına yönelik nasıl bir tavır benimsenmelidir? Feyerabend’e göre, salt olgulardan çıkarılan kuramları kabul etme isteği bizi “kuramsız” bırakır. Bu yüzden bildiğimiz şekliyle bilim ancak bu istek terk edilirse ve metodoloji yeniden gözden geçirilirse başka bir söyleyişle karşıtümeyarım ve mesnetsiz varsayımlar kabul edilirse var olabilir. Çünkü mevcut sonuçlara göre pek az kuram olgularla uyum içindedir; şu veya bu şekilde sorunlu olmayan tek bir kuram bile yoktur. Bu durumda bilimsel yöntem bize kuramlar arasında yanlışlama ölçütüne göre seçim yapmamıza izin veren kurallar içermemelidir. Tersine bize daha önce test ettiğimiz ve yanlışlanmış kuramlar arasında seçim yapma olanağı sağlamalıdır (Feyerabend, 2017a, s. 86-87).

Metodolojik kurallar; kuramlardan, gözlemlerden ve deneysel sonuçlardan bahsederken sanki bunlar doğru bir biçimde tanımlanan, özellikleri kolayca değerlendirilebilen ve tüm bilim insanları tarafından aynı düzeyde anlaşılan nesnelermiş gibi gözükür. Oysa evrendeki çeşitlilik, yekpare bir bilimsel yöntem anlayışını yok edecek zenginlikte olduğundan bilgimizi temellendiren tek bir açıklama biçiminin üstünlüğü kabul edilemez. Çünkü bu çeşitlilik ve eski ile yeni arasındaki çatışma, ilerlemenin kanıtıdır ve bu da akılcı olmayan yolların denenmesi gerektiğini işaret eder. Feyerabend’in bu yaklaşım tarzını destekleyen görüşlerine göre düşünceler, bugüne dek önyargı, tutku, kibir, hatalar, katır inatları, kısacası bulma bağlamını karakterize eden her şey aklın emirlerine karşı koyduğu için yaşadılar. Çünkü bu akıldışı öğelerin, kendi arzularını

⁴ Feyerabend ve Popper arasındaki kişisel ve entelektüel ilişkinin dinamikleri, literatürde uzun tartışmalara konu olmuştur. Feyerabend’in eleştirel rasyonalizmi açıkça reddetmesinin, Popper’ın görüşlerini iyileştirme ve tamamlama yönünde beceriksiz bir girişim olarak görülmesi gerektiğini ve temelde onun her zaman bir Popperci olduğunu ve öyle kaldığını savunanlar vardır. Feyerabend’in başlangıçta gerçek bir eleştirel rasyonalist bakış açısıyla felsefe yaptığını ancak 1960’ların sonuna doğru Popper’a sırtını döndüğünü iddia edenler ise onun 1981 yılında, daha önceki makalelerinin yeniden basımlarında Popper’a atıfta bulunan dipnotların çoğunu değiştirdiğini veya kaldırdığını ileri sürer. Bu durum, Feyerabend’in Popper’a olan eski bağlılığının kabulden eleştiriye ve ardından tamamen reddetmeye doğru bir evrim geçirdiği iddiasını doğrular (Bschr, 2015, p. 41).

gerçekleştirmeleri için izin verildi. Kopernikçilik ve diğer akılcı görüşler, bugün sadece geçmişlerinde bir yerlerde akıl hükümsüz kılındığı için vardır (Feyerabend, 2017a, s. 166).

Yöntemsizlikten Özgür Topluma

“Ne olsa uyar!” ilkesi ekseninde *Yönteme Karşı*’da ortaya koyduğu görüşlerini *Özgür Toplumda Bilim* adlı eserinde geliştiren ve daha da ileriye taşıyan Feyerabend, gelenek ve özgür bir toplum hakkındaki düşüncelerini sıralayarak işe başlar. Düşünür açısından gelenekler, “ne iyi ne de kötüdürler, yalnızca vardır” ve “bir gelenek ancak başka bir gelenekle kıyaslandığında, başka bir ifadeyle ona ancak dünyayı kendi değerlerinin bakış açısından gören katılımcıların gözüyle bakıldığında arzu edilen ya da edilmeyen özellikler” kazanır. Feyerabend, geleneklerin ve değerlerin çoğul olduğunu ve bunların taraftar kazanmasının özel yolları -propaganda gibi- bulunduğunu söyler. Geleneklerle etkileşime geçen bireyler veya gruplar, olayları ve bu olayların meydana çıkardığı yapıları yargılamak pragmatik bir felsefe -sahip olunan ilkeler çoğu kez etkileşim sırasında ortaya çıktığından ve insanlar değiştikçe gelenekleri de değiştiğinden dolayı- benimseyebilirler. Bunlarla ilişkisinde kolektif karar vermenin de yönlendirilmiş alışveriş (akılsallık üzerine temellendirilen ve kısıtlayıcı olan bir biçim) ve açık alışveriş (geleneklerin başlangıçta kesinleşmediği alışveriş ilerledikçe geliştiği bir biçim) gibi çeşitli yolları vardır. “Özgür bir toplum ise bütün geleneklerin eşit haklara, eğitime⁵ ve öteki güç odaklarına ulaşma olanakları açısından eşitliğe sahip oldukları bir toplum” olduğundan bu tür bir oluşum dayatılmayacak, tersine “belirli sorunları işbirliği ruhuyla çözen insanların sözü edilen koruyucu yapıları oluşturmalarına” izin verilecektir. “Akılcılığın, özgür bir toplumun temel yapısının zorunlu bir ögesi olmadığı” dikkate alınarak açık tartışmalar aracılığıyla yapıya ilişkin sorunlar çözüme kavuşturulacaktır. Bu durumda özgür bir toplum, “bilimle toplumun ayrılmasında ısrarcı” davranmalıdır (Feyerabend, 1999, s. 42-46).

Bütün bilimsel yöntemlerin -en apaçık olanların bile- sınırları olduğunu savlayarak özgür bir toplumda bilimin nasıl inşa edileceğine odaklanan düşünür, yürürlükteki bilimin standartlarına yönelik eleştirilerini sürdürürken bazı soruları yeniden gündeme getirir. Ortada yanıt bekleyen iki grup soru vardır. “Bilim nedir? Bilim nasıl ilerler? Bilimin standartları, usulleri, sonuçları, öteki alanların standartlarından, usullerinden, sonuçlarından ne bakımdan farklıdır?” şeklindeki sorular birinci gruptadır. “Bilimi bu kadar yüce yapan nedir? Bilimi diğer varoluş biçimlerine kıyasla daha yeğlenir yapan ve bunun sonucu olarak da farklı standartlar kullanılmasını ve farklı sonuçlar elde edilmesini sağlayan nedir? Modern bilimi, Aristotelesçilerin bilimine ya da Kuzeydoğu Arizona yerlileri olan Hopilerin evrenbilimine yeğ tutan nedir?” soruları ikinci gruptadır. Feyerabend’e göre ilk gruptaki soruların birçok yanıtının olduğu açıktır ancak ikinci gruptaki soruları sormaya değer gören kimse yoktur. Çünkü bilimin kusursuzluğu varsayılır, kanıtlanmaz (Feyerabend, 1999, s. 99).

Bu konuda bilim insanları ve bilim felsefecileri, kendilerinden önceki biricik Roma Kilisesi’nin savunucuları nasıl davrandırsa öyle davranırlar: Kilise öğretisi hakikattir, bunun dışında kalan her şey dinsizlerin saçmalıklarıdır. Gerçekten de bir zamanlar dinbilimsel retoriğin cephaneliğindeki belirli tartışma ve örtük ikna yöntemleri şimdi bilimde kendilerine yeni bir mekân bulmuşlardır. Bu fenomen, garip ve bir miktar üzücü olsa da bir avuç müminle sınırlı kaldığı sürece aklı başında kimse için rahatsızlık verici bir

⁵ Burada belirtmekte fayda var ki Feyerabend hem *Yönteme Karşı* hem de *Özgür Bir Toplumda Bilim* eserlerinde eğitimin, özellikle de bilimsel eğitimin tamamen yetersiz olduğunu söyler. Feyerabend’e göre bilimsel rasyonaliteye atfedilen toplumsal ve ideolojik egemenlik, baskıcı ve aptallaştırıcı eğitim prosedürlerinden kaynaklanmaktadır. Onun eleştirisinin ana fikri, üniversitelerde ve okullarda her yıl işlenen “zihin ve kültür cinayetleri”nin engellenmesi için reformun hayati önem taşımasıdır. Feyerabend, kendini eğitim uzmanı olarak tanımlayan birçok kişinin cahilce ifade edilmiş boş laflarındaki entelektüel kirlilikten haklı olarak rahatsızdır. Bu profesyonelleşmiş yetersizlik, notları ve başarısızlık korkusunu öğrencilerden hayal gücünün her zerresini kovmak için kullanan öğretmenlerde bulunabilir. Düşünür açısından ilk ve en acil çözüm, eğitimi profesyonel eğitimcilerin elinden almaktır (Mackie, 1983, p. 51).

şey olamazdı: Özgür bir toplumda birçok garip inanışlara, öğretilere, kurumlara yer vardır. Ama bilimin üstünlüğünün onun doğasından geldiği varsayımı, bilimin de ötesine geçerek hemen herkes için bir iman nesnesi hâline gelmiştir. Dahası bilim artık tikel bir kurum değildir: Kilise, bir zamanlar nasıl toplumun temel dokusunun bir parçası olduysa şimdi de bilim demokrasinin temel dokusunun bir parçası olmuştur. Kilise ile Devlet artık elbette birbirlerinden özenle ayrılmışlardır. Oysa Devlet ile Bilim iç içedir (Feyerabend, 1999, s. 100).

Buna koşut olarak bilimin toplumun yararına değil, bilimle uğraşanların iyiliği için yapıldığını; bilimin egemenliğinin demokrasi için bir tehdit olduğunu; önyargılı, güvenilmez ve dış denetime muhtaç olan uzman görüşünün demokratik kararlarla geçersiz kılınabildiğini ileri süren Feyerabend, standartların yetersizliğinin altını çizer. “Her araştırmanın temelini oluşturan ve onun bilimsel ve dolayısıyla güvenilir olmasını garantileyen tek bir usul ya da kurallar dizisi olmadığına göre her proje, her kuram, her usul kendi içinde ve ele aldığı konulara uyarlanmış ölçütlerle” değerlendirilmelidir. Bu doğrultuda her büyüklüğü ölçen evrensel ve kalıcı bir ölçüm aleti fikri ne denli gerçekçi değilse uygunluğun değişmez ölçüsü olan evrensel ve kalıcı bir yöntem fikri ve hatta evrensel ve kalıcı bir akılsallık fikri de o denli gerçekçi değildir (Feyerabend, 1999, s. 131). Böylece bilimsel yöntemle bağlantılandırılmış savların, bilimin kusursuzluğunu kanıtlayamayacağı gün ışığına çıkar. Buna rağmen günümüzde bilimin sahip olduğu egemenliği kabul etmek gerekmektedir. Bunun nedeni, bilimin bazı geçmiş başarılarının yol açtığı kurumsal önlemlerin rakiplerinin ortaya çıkışını engellemesidir. Bilimin egemenliği, mukayeseli üstünlüğünden değil, yarışmanın bilim lehine düzenlenmiş olmasından kaynaklanır (Feyerabend, 1999, s. 136). Buradan “bilimsel olmayan ideolojilerin, pratiklerin, kuramların ve geleneklerin ancak eğer kendilerine eşit rekabet şansı verilirse güçlü bir rakip hâline gelerek bilimin belli başlı eksiklerini ortaya çıkarabileceği” sonucuna varmak mümkündür. Yüzyıllar boyunca bilim kurumlarının yetkelerini, rakiplerini bastırarak koruduklarını gözden kaçırmamak gerekir (Gjertsen, 2000, s. 183).

Bilim ve akılsallık konusundaki düşünceleri eleştirmeyi sürdüren Feyerabend, her ne kadar eserini “putları açığa çıkararak yerli yerine oturtma yönünde çok uzun ve oldukça sıkıcı bir çaba” olarak görse de burada kendisine yöneltilen bilim düşmanı suçlamasının mesnetsiz olduğunu kanıtlamaya çalışır. Ona göre herkes, hakikat olduğunu düşündüğü ya da doğru bulduğu şeyin peşinden gidebilmelidir. Ayrıca hakikatin ya da doğru olan şeyin ne olduğu hakkında işe yarar bir karara varmanın tek yolu, mümkün olan en geniş alternatifler yelpazesinden haberdar olmaktır (Feyerabend, 1999, s. 116). Hakikati arayanların kurumsal araçlarla susturulması değil, sözlerini söylemelerine olanak tanınması gerekir. Feyerabend bu eserinde de düşüncelerin, yöntemlerin, yaşam biçimlerinin çoğulluğundan yana olduğunu vurgular. Düşünür, bu konuyla ilgili olarak John S. Mill’in görüşlerinin önemini her fırsatta ortaya koyar.⁶

⁶ Feyerabend ilkin *Yönteme Karşı*’da Mill’in, başlangıçta bir devrim niteliğini taşıyan fikirlerin zamanla nasıl düşüncenin yolunu tıkayan engellere dönüştüğünü büyüleyici bir dille anlattığından söz eder. Bu bağlamda yeni bir görüş ilk kez ortaya atıldığında düşman bir toplulukla karşılaşır. Öyle ki birilerinin bunları nezaketle dinlemesini sağlamak için bile mükemmel nedenler gerekir. Nedenler üretilir fakat bunlar sıklıkla göz ardı edilirler veya ciddiye alınmazlar. Mutsuzluk cesur kâşiflerin kaderidir. Ancak yeni şeylere ilgi duyan yeni nesiller merak etmeye başlar, söz konusu nedenleri dikkate alır, daha ileriye götürür ve araştırma grupları kurarak ayrıntılı çalışmalar başlatır. Güçlülüklerle kuşatılmış olsa bile hiçbir şey başarı kadar iş bitirici değildir. Kuram nihayet bir tartışma konusu olarak kabul edilir; toplantılarda ve konferanslarda huzura çıkar (...) Kuramın kamu alanına girdiği bir an gelir ve tanıtıcı metinler yazılır, imtihan soruları hazırlanır. Maalesef kuramın öneminin artmasına daha iyi bir anlayış eşlik etmez. Kuramın başta özenle inşa edilmiş argümanlar yardımıyla ortaya konmuş sorunlu yönleri genel ilkeler hâline gelir; şüpheli noktaları sloganlara dönüştür, rakiplerle tartışmalar standartlaşır ve gerçekdışı bir mecra girer (...) Fakat belli bir süre kullanılan her görüş ve pratiğin başarıları da olmuştur. Soru, hangisinin başarılarının daha büyük ya da daha önemli olduğudur ve bu, karşılaştırma imkânı sağlayan gerçekçi alternatiflerin yokluğunda yanıtlanamaz. Harikulade bir icat bir fosile döner (Feyerabend, 2017a, s. 61-62).

Feyerabend için Mill, *Özgürlük Üzerine* (*On Liberty*, 1859) adlı eserinde, özgürlüğün ve çoğulculuğun değerini bütün dayanaklarıyla gözler önüne sermiştir. Akılsallık üzerine temellendirilmiş bir toplum tam anlamıyla özgür değildir, böyle bir toplumda aydınların oyunu oynanır. Çünkü burada düşüncelerin ve kurumların çoğulculuğu yalnızca yetenekleri olgunlaşmış insanlar için başka bir ifadeyle aynı meslekten aydınlar ve onların öğrencileri için geçerlidir (Feyerabend, 1999, s. 44). Oysa özgür bir toplumda herkes, bütün haklardan eşit ölçüde yararlanmalıdır. Bu bağlamda Feyerabend için özgür ve demokratik bir toplum, “olgun insanların bir araya gelmesi” ile oluşur ve bu olgunluğa alınması gereken kararlara aktif katılımı ile erişilebilir. Düşünür, birçok insanın, özellikle bilim insanlarının ve rasyonalistlerin, böyle bir demokraside yaşam için gerekli olan olgunluğa henüz ulaşmadığı konusunda uyarıda bulunur. Bunun nedeni, “olgunluğun, entelektüel bir erdem değil ancak farklı bakış açılarıyla temas etmekten kaynaklanan bir duyarlılık” olmasıdır. Olgunluk; çoğulculuk, hoşgörü ve eklektizmi içerir. Bu durum, onun epistemolojik duruşuyla yakından bağlantılıdır. Benzer şekilde özgür bir toplumda metodolojiden veya araştırma sonuçlarından gelen argümanların bilimin üstünlüğünü tesis etmediği ve sıradan insanların da bilimi denetleyebileceği ve denetlemesi gerektiği kabul edilmelidir. Feyerabend, tüm bunlara ulaşmanın en iyi olasılığının, Mill’e göre farklı yaşam ve varoluş biçimlerinin geliştirilmesi ve test edilmesi anlamında bir kültürel laboratuvara çok yakın olan ABD’de bulunduğunu öne sürer. Kısıtlamaların, aşırılıkların ve vahşetin burada da bulunabileceğini kabul eden düşünür, bunların “insanların beyinlerinde meydana geldiğini; anayasada var olmadığını” ifade eder (Mackie, 1983, p. 50). Şu hâlde bir toplumun özgürlüğü, gelenekler üzerindeki kısıtlamalar ortadan kaldırılınca artar. Bilimde ve felsefede çoğulculuğun savunulması, dogmatizme ve muhafazakârlığa karşı olunması, Voodoo (Afrika kökenli bir inanış) ve astroloji gibi uygulamaların onaylanması ve sürekli olarak farklı fikirler, kavrayışlar ve bakış açıları arasında deneme ve seçim yapma gibi unsurlar özgürlüğün tezahürleridir. Anlaşılacağı üzere Feyerabend, bilim dışı öğelerin zamanla bilimin içinde yer aldığını ve bilimsel sayıldığını çok sayıda örnekle destekleyerek anlatır ve bunun da bilim için bir olumsuzluk taşımadığını ifade eder (Kaya Keha, 2017, s. 76).

Sonuç

Avusturya doğumlu bir felsefe profesörü olan Paul K. Feyerabend, üretken olarak nitelendirilebilecek akademik kariyerini Avrupa ve Amerika üniversitelerinde geçirmiştir. Feyerabend, 1950’lerden ölümüne kadar geçen süreçte bilimin sosyolojik boyutlarını değerlendiren birçok esere imza atmıştır. Bilim felsefesindeki önemli tartışmaları kışkırtmak üzere sunduğu argümanlarıyla marjinal bir figür olarak kabul edilen düşünür; rölativist, anarşist, provokatör, ajan, felsefenin Salvador Dalí’si, Shakespeare’in soytarısı, yirminci yüzyıl bilim felsefesinin vahşi adamı, yetenekli şarlatan gibi birçok sıfatla anılmıştır. Bunun nedeninin bilim felsefesinin temel problemlerini ele alış tarzındaki farklılık olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. Bilim hakkında yanıtlarını aradığı sorular bağlamında bilimleri oluşturan olayların, usullerin ve sonuçların hiçbir ortak yanının olmadığını savlayan düşünür açısından kararlı hâl kozmolojilerinin yıkımından DNA’nın yapısının keşfine kadar birçok somut gelişmenin ayrı özellikleri vardır ve bunların sağladığı başarılar açıklanabilir fakat her keşfin hesabı aynı şekilde verilemez. Feyerabend açısından başarılı bir bilimsel araştırma standartlara boyun eğmez; tüm bilimsel etkinlikler için önceden belirlenmiş katı kurallar söz konusu olamaz. Bu durumda benimsenmesi gereken yaklaşım “Ne olsa uyar!” ifadesinde kimlik bulur.

Peki “Ne olsa uyar!” ilkesini savunmak gerçekten bilim düşmanlığı yapmak anlamına mı gelir? Belirli bir kurala ya da geleneğe bağlı kalmak, bilimin ilerlemesini için zorunlu mudur? Tekçiliğe karşı çoğulculuğun savunulması, bilimsel anlamdaki dar görüşlülüğe ve dogmatizme yönelik bir meydan okuma değil midir? Bu soruların yanıtları bakımından aslında düşünürün yeni bir kavrayışla ele aldığı bilimsel yöntem, araştırmalar sonucunda ulaşılan gerçeğin tek ölçüsü değil

ancak gerçeği bulmanın yollarından sadece biridir. Bu bağlamda söz konusu ilke, yeterli çeşitlilikte kuramsal bakış açısını garanti eden tek kuraldır ya da belki de karşı-kuraldır.

Şu hâlde ideal bir bilimsel girişim çoğulcudur, “her tekil kuram, her peri masalı, her efsanenin diğerlerini daha büyük bir açıklıkla ve güçle ifadeye zorladığı ve bu rekabet sürecinde bilincimizin gelişmesine katkıda bulunduğu, durmaksızın büyüyen, birbiriyle bağdaşmaz alternatif görüşler okyanusu” gibidir. Belirli noktalarda bu doğal çeşitliliğin bir kısmı azalabilir ve bunu arttırmayı sağlamanın en uygun yolu çoğalmayı teşvik etmektir. Alternatifler, daha önce yeterince gelişmemiş fikirlerin tarihsel olarak yeniden tanımlanması, kuramların deney ve gözlem gibi araçlarla desteklenmesi ve bilimler dışındaki disiplinlere ve geleneklere yönelik eklektik başvurular yoluyla dikkatli ve kasıtlı olarak üretilebilir. Bilim tarihi, bilimsel etkinliğin ayrılmaz bir parçası hâline geldiğinden bilginin daha fazla gelişmesi ve kuramların içeriklendirilmesi için yapılması gereken mevcut koşullardaki araştırmalar yerine çok daha gerilere -Dirac ya da von Neumann’a değil, Plutarkhos ya da Diogenes Leartius’a- bakmaktır. Bu durumda Feyerabend’in felsefi pozisyonu bilim düşmanlığına değil, alışıldık kavram ve usullerin eleştirilmesi adına çemberin dışına çıkma teşebbüsüne karşılık gelir. Çünkü düşünür, “olağanüstü bir ihtimamla oluşturulmuş gözlem sonuçlarını muallakta bırakan veya onlarla çatışan, en inandırıcı kuramsal ilkeleri altüst eden ve farklı algılar ortaya koyan yeni bir kavramsal sistem icat etmeyi” salık verir.

Kaynakça

- Bschir, K. (2015). Feyerabend and Popper on theory proliferation and anomaly import: On the compatibility of theoretical pluralism and critical rationalism. *The Journal of the International Society for the History of Philosophy of Science*, 5(1), 24-55. <https://doi.org/10.1086/680368>
- Feyerabend, P. K. (1999). *Özgür toplumda bilim* (A. Kardam, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Feyerabend, P. K. (2007). *Anarşizm üzerine tezler* (E. Altınsöz, Çev.). Öteki Yayınevi.
- Feyerabend, P. K. (2013). *Bilimin tiranlığı* (B. Yıldırım, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Feyerabend, P. K. (2017a). *Yönteme karşı* (E. Başer, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Feyerabend, P. K. (2017b). Uzman için teselliler. İçinde I. Lakatos & A. Musgrave (Eds.), *Eleştiri ve Bilginin Gelişmesi* (N. Küçük, Çev., ss. 247-287). İthaki Yayınları.
- Gjertsen, D. (2000). *Bilim ve felsefe* (F. Kurtulmuş, Çev.). Say Yayınları.
- Kaya Keha, M. (2017). *Bir bilgi anarşisti ve bilim: Paul Karl Feyerabend*. Fenomen Yayıncılık.
- Kidd, I. J. (2023). Feyerabend on pluralism, contingency and humility. *Filozoficne Aspekty Genezy*, 20(2), 1-22. <https://doi.org/10.53763/fag.2023.20.2.232>
- Kuhn, T. S. (1995). *Bilimsel devrimlerin yapısı* (N. Kuyaş, Çev.). Alan Yayıncılık.
- Lakatos, I. (2014). *Bilimsel araştırma programlarının metodolojisi* (D. Uygun, Çev.). Alfa Yayınları.
- Mackie, R. (1983). Tales from the Berkeley woods: Feyerabend on science in a free society. *Contemporary Issues In Education*, 2(1), 46-53.
- Oberheim, E. (2016). Rediscovering Einstein’s legacy: How Einstein anticipates Kuhn and Feyerabend on the nature of science. *Studies in History and Philosophy of Science*, 57, 17-26. <https://doi.org/10.1016/j.shpsa.2015.11.005>
- Popper, K. R. (2017). *Bilimsel araştırmanın mantığı* (İ. Aka & İ. Turan, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Tambolo, L. (2015). A tale of three theories: Feyerabend and Popper on progress and the aim of science. *Studies in History and Philosophy of Science*, 51, 33-41. <https://doi.org/10.1016/j.shpsa.2015.02.005>
- Theocharis, T., & Psimopoulos M. (1987). Where science has gone wrong?. *Nature*, 329, 595-598. <https://doi.org/10.1038/329595a0>